

Ігор Ткаченко

**РОЗВИТОК ВЗАЄМИН УКРАЇНИ ТА ЧЕСЬКОЇ
РЕСПУБЛІКИ ПІСЛЯ ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ
ТА ЇХ ПЕРСПЕКТИВИ В ХХІ СТОЛІТТІ**

У статті подано огляд двосторонніх відносин України та Чеської Республіки після 1991 року. Представлено динаміку й історичну перспективу взаємин двох держав на сучасному етапі у нових геополітичних умовах.

Ключові слова: двосторонні відносини України та Чеської Республіки, динаміка двосторонніх взаємин, проблеми і тенденції їх відносин.

The development of relations between Ukraine and Czech Republic after obtaining the independence and its perspectives in the XXI century. In the article was given a review of bilateral relations of Ukraine and Czech Republic after 1991. The dynamics and historical perspective of relations between two states in the new geopolitical conditions of modern period were shown.

Key words: bilateral relations of Ukraine and Czech, the dynamics of bilateral relations, problems and tendencies of relations between two states.

Сьогодні, коли Україна безпосередньо межує з Європейським Союзом і принаймні на словах демонструє євроінтеграційний курс і прагнення до поглиблення взаємин з об'єднанням, особливого значення у виборі зовнішньополітичних пріоритетів української держави набуває євроінтеграційний досвід її західних сусідів – Польщі, Словаччини, Угорщини та Чехії, які у 2004 році здобули членство в ЄС, до чого прагне і Україна. Зважаючи на географічну близькість, спільність у багатьох аспектах суспільно-політичного розвитку, давні і міцні традиції співжиття в рамках однієї держави (Австро-Угорщини, Російської імперії тощо), їх шлях до побудови демократичного, європейського суспільства є прикладом для наслідування з боку незалежної України.

Питання розвитку українсько-чеського співробітництва, проблематика центральноєвропейського регіону в цілому, незважаючи на досить значний масив публікацій, на сьогодні все ще представлені неналежним чином в українській історіографії [10, 51].

Разом з тим, огляд літератури з проблематики українсько-чеських взаємин свідчить про поступове зростання інтересу дослідників до них. Так, на початку XXI ст. в Україні з'являються дисертаційні дослідження, присвячені міждержавним відносинам Чеської Республіки та України кінця XX – початку XXI ст., серед яких відзначимо роботи В. Федурця [27] та О. Цуп [28]. Українсько-чеський вимір двосторонніх зв'язків досліджують також такі вчені, як С. Віднянський [3], Є. Кіш [10] О. Мотрук [17-18], І. Тодоров [23], П. Черник [29] та ін.

Цілісний аналіз українсько-чеського міждержавного співробітництва представлено в монографії Р. Корсака [14], у праці якого здійснено комплексний аналіз основних складових співробітництва двох країн з часу набуття Україною незалежності до 2005 р.

Крім зазначених праць, важливу роль відіграють публікації, присвячені тематиці дослідження, на сторінках друкованих періодичних видань та мережі Інтернет. Велику кількість публікацій, які репрезентують історичний та сучасний зріз відносин України з Чехією, представлено у публікаціях О. Вагнера [1], О. Гетьманчук [6], О. Ковалю [11; 12], О. Підлуцького [20; 21] та ін. на сторінках «Дзеркала тижня», С. Устича в журналі «Політика і час» [25; 26] тощо. Значна кількість статей з багатьох проблемних питань розвитку країн Центрально-Східної Європи в цілому і Чеської Республіки зокрема вміщено у таких фахових наукових вітчизняних виданнях, як «Міжнародні зв'язки України», «Політика і час», «Політична думка», «Історичний журнал». Попри велику кількість публікацій у ЗМІ, наукових збірниках та журналах, слід все ж констатувати, що монографічних досліджень з зазначеної проблематики у вітчизняній науці поки що обмаль.

Що ж стосується джерельної бази, яка розкриває динаміку двосторонніх українсько-чеських відносин після здобуття Україною незалежності, то це, у першу чергу, міжнародно-правові акти двох країн. На сьогодні договірно-правова база чинних міжнародних угод, укладених між Україною та Чеською Республікою, становить близько 90 позицій. Серед найважливіших можна виділити Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною та Чеською Республікою [8], підписаний 26 квітня 1995 р. у Празі, Угода між Урядом України та Урядом Чеської Республіки про сприяння та взаємний захист інвестицій від 2 листопада 1995 р., Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом ЧР про двосторонні договірні відносини між Україною та Чеською Республікою від 27 лютого 2000 р., Угода про наукове співробітництво між Академією наук Чеської Республіки та Національною академією наук України від 5 жовтня 2000 р., Договір між Україною та Чеською Республікою про соціальне забезпечення від 1 квітня 2003 р. [19], спільна заява міністра закордонних справ України та Міністра закордонних справ Чеської Республіки К. Шварценберга про співробітництво у реалізації

Плану дій Україна – ЄС від 15 січня 2007 р. та багато інших актів, які засвідчують пошуки взаємо-порозуміння та налагодження співробітництва між обома країнами.

З припиненням існування соціалістичного табору, розпадом СРСР для України і Чехословаччини постали нові можливості для самостійного обрання внутрішньої та зовнішньої політики, а відносини проголошених незалежних держав – Чехословаччини та України, набули виразно нового звучання в умовах трансформації кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. Чехословаччина у 1989 р., а Україна у 1991 р. відмовилися від побудови соціалістичного суспільства і стали на шлях розвитку демократичної держави із ринковою економікою, проголосивши одним із ключових зовнішньополітичних завдань входження до Європейського Союзу.

На жаль, щодо останнього Україна і тоді ще Чехословаччина мали неоднакові стартові умови та ставлення з боку країн «старої» Європи. На це були різні причини. По-перше, коли в 1989 р. відбулися «оксамитові» революції в країнах Варшавського блоку і впав Берлінський мур, Україна ще була невід’ємною частиною СРСР. У цей же час, на рубежі 80–90-х рр. ХХ ст. в Чехословаччині, як і в інших країнах Центрально-Східної Європи, були розроблені плани та програми ринкової трансформації, в основу якої було покладено шокową терапію, тобто роздержавлення і приватизація одночасно, подолання монополізму та одночасний розвиток конкуренції, лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності і т. д. [13, С. 229]. Україна тоді могла про це тільки мріяти. У той же час, слід підкреслити, що ЄС навіть після розпаду східного блоку і краху СРСР зберіг у своїй практиці дещо модернізоване поняття «залізної завіси», психологічний бар’єр який не дозволяв зачепити те, що за інерцією розглядалося як «природна зона» безпеки і впливу Росії [7, С. 27].

Аби не потрапити до цієї «сірої» зони, країни Центрально-Східної Європи розглядали співробітництво та майбутнє членство у ЄС не лише як інструмент досягнення економічного добробуту та конкурентоспроможності, але і у політичному сенсі. Ініціатива «скоординованого повернення» до Європи була висунута В. Гавелом у польському Сеймі 30 січня 1990 р. Він закликав не втратити історичного шансу для оновлення Середньої Європи, яка за старими геополітичними оцінками знаходилася між сучасною Росією та Європою.

Гавел пропонував створити структури, які б дозволили запуснути загальноєвропейські механізми [13, С. 227]. Висловлюючи політичну волю чехословацького народу, В. Гавел, на жаль, не знайшов місця у цій системі для України, яка лише через півроку після його промови відкрила новий історичний етап свого розвитку – 16 липня 1990 р. Верховна Рада УРСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України, у якій, між іншим, зазначалося, що «Україна як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори...» [4, С. 50]. Одним із об'єктів зовнішньої політики незалежної України стала тодішня Чехословаччина як безпосередній географічний сусід молодій державі. Україна обрала європейський шлях, яким пішла Чехія, а разом з нею і інші країни регіону, але перейшла від слів до діла із великим запізненням [9]. Стосунки ж України з Чехословаччиною до «розлучення» чехів і словаків 1 січня 1993 р. можна показати як схему «Україна дивиться з очікуванням на Європу та весь західний світ і, опосередковано, на Чехословаччину, а Чехословаччина дивиться виключно на Захід у політичному й ідеологічному сенсі. Особливо це позначилося у практичному вимірі співробітництва між Україною та Чехією з 1993 р., коли Україна перестала бути прями географічним сусідом Праги, а «східна політика» останньої концептуально відійшла на другий план порівняно з розвитком відносин з Євросоюзом і запрограмованим ще у 1993 р. входженням до його складу.

Незважаючи на певну відмежованість Чехії від українських політичних проблем та реалій, новітній етап відносин між незалежними Україною та Чеською Республікою (з 1993 р.) характеризується доволі динамічним розвитком співробітництва в політичній, економічній, культурній та науковій сферах, розвитком неформальних людських контактів. Яскравим проявом такої взаємодії можна назвати хоча б той факт, що в 1995 році Україна стала членом Ради Європи під час головування у цій організації та за активної підтримки Чеської Республіки [24].

Загалом 90-і рр. минулого століття позначилися зростанням інтересу України до своїх найближчих європейських сусідів у регіоні Центрально-Східної Європи. Для Чехії стосунки з Україною теж становили неабиякий інтерес. Протягом першої половини 90-х рр. ХХ ст.

Україна та Чехія намагалися налагодити двосторонні взаємини у найрізноманітніших галузях виробництва та культурного співробітництва. Значний потенціал двосторонніх відносин з динамічною у суспільно-політичному і економічному планах Чехією здобув реальне відображення у створенні потужної договірно-правової бази, яка визначила і визначатиме динаміку стосунків двох країн. Понад 90 міжнародних нормативних актів – від державного до галузевого рівня, підписаних між Україною та Чехією у 1993–2012 рр., охоплюють увесь діапазон можливої співпраці у різних суспільних сферах і створюють ґрунтовні правові засади для подальшого міждержавного співробітництва.

Заяви чеської сторони щодо України поки що більше реверанси в наш бік, оскільки Україну і Чехію поєднують не лише багато в чому спільні інтереси, історія і особливості суспільного розвитку, але й також існує ряд проблемних питань, які потребують свого вирішення.

Потрібно розуміти, що сучасні двосторонні відносини між країнами є настільки різноманітними, що на їх загальний характер може вплинути будь-яка дрібниця. Розвиваючи в позитивному балансі політичні та культурні взаємини, але не знайшовши спільної мови в частині економічних, можна ускладнити двосторонні стосунки взагалі [16, С. 169]. До певної міри на сучасних стосунках двох країн позначається те, що, попри підтримку, зокрема, В. Клаусом планів України щодо ЄС чехи поки що не приєдналися до східноєвропейської групи підтримки Києва. Позицію Праги в питанні України можна назвати пасивно-позитивною. Тобто чеські представники воліють не порушувати консенсус ані у випадку, коли Євросоюз приймає рішення, що не відповідає інтересам України, ані тоді, коли йдеться про цілком прийнятний для Києва результат обговорення [6]. У цьому разі варто говорити про рівень політичної довіри до України, який на сьогодні надзвичайно низький. Провина Києва у цьому більш ніж очевидна, і українським політикам є над чим працювати, перш ніж у Празі з'явиться чітке відчуття – «Україні можна довіряти».

Негативний аспект у міждержавні відносини України та Чехії також вносить не вирішене до сих пір питання трудових мігрантів з України. За різними даними, їх у Чехії було від 70 до 200 тис., а точної цифри, мабуть, не знає ніхто. Проблема ця стоїть гостро ще

з 90-х рр. ХХ ст., однак на сьогодні позитивно не розв'язана. Пов'язана вона була з тим, що багато мешканців західних регіонів України прагнули знайти роботу в цій країні, переважно у сфері будівництва. Більшість з них потрапила до Чехії нелегально. Будучи свідченням надзвичайно складної економічної ситуації в Україні, проблема мігрантів створює напругу і на політичному рівні взаємин. Візовий режим щодо України, введений Чехією у 2000 р. під тиском країн «старої» Європи, теж мав вирішити проблему українських мігрантів. Але яким способом? – Так, наприклад, тодішній міністр внутрішніх справ Чехії активно виступав за введення візового режиму, а міністр справ і соціальної політики усіяко наголошував, що він не хоче, аби вони (українці) тут залишались [16, 172].

Чеський уряд, справді, дивно ставиться до українців – адже вони в Чехії виконували ту роботу, яку не хотіли робити власне чехи, надаючи перевагу роботі в Західній Європі. Повернувшись у зв'язку з кризою додому, вони побачили, що їх місце зайняте емігрантами – українцями. Останні і є тим фактором, який упродовж багатьох років формував ставлення пересічних чехів до українців – так, за даними соціологічних опитувань, проведених у 90-х рр. ХХ ст., 50 % чехів заявили, що вони ненавидять іноземців, а для старшого покоління слово «Україна» є синонімом слова «мафія» [16, С. 172]. З одного боку, це вияв реального ставлення до України та українців (що не завжди відповідає позиції еліт обох країн), з іншого – явна провина українських кіл, які не виявилися здатними сформуванню позитивний імідж українця в Чехії. Те, що на рівні президентів чи урядових кіл України та Чехії це питання намагаються вирішити позитивно без втрат для обох сторін, свідчить принаймні про розуміння того, що така проблема справді існує в українсько-чеських двосторонніх відносинах.

Інша проблема – це та обставина, наведена раніше, за якої у відносинах Україна – Чехія багато речей потрібно розглядати з погляду членства Чехії у ЄС, внаслідок чого двосторонній формат стосунків неодмінно перетворюється на багатосторонній. Вхідження Чехії до складу ЄС 1 травня 2004 р. цілком змінило геополітичну ситуацію в регіоні Центральної Європи. Фактично це історично новий відлік часу і абсолютно новий формат стосунків України з Чехією відповідно до вимог європейського співтовариства.

Отже, на вільне переміщення товарів і робочої сили між двома країнами неможливо розраховувати принаймні до підписання Україною угоди про безвізовий режим та зону вільної торгівлі з Євросоюзом.

Однак офіційна позиція Праги, особливо її пріоритети, задекларовані в часи головування у ЄС, хоча і є позитивними з огляду на прагнення Української держави, але все ж дають зрозуміти, що з погляду чеської сторони членство України в ЄС видається як віддалена перспектива. З іншого боку, позитивним моментом у двосторонніх відносинах держав на найближчу перспективу є ті пріоритети, які декларував чеський уряд у переддень головування в ЄС – «економіка» (посилення ліберальних реформ), «енергія» (енергетична безпека та посилення конкурентоспроможності), а також «Європа» (посилення трансатлантичних відносин, продовження розширення ЄС, партнерство з країнами Східної Європи).

Разом з тим, перспективи реалізації цих положень у контексті українсько-чеських відносин так і залишилися досить віддаленими. На думку тодішнього міністра закордонних справ Чеської Республіки Карела Шварценберга, говорячи про зближення з країнами Східної Європи, не варто було мати на увазі швидке членство України в ЄС: «До цього ще дуже далеко, боюся, досить далеко. Однак, я гадаю, у наших інтересах зберігати цю перспективу» [22, С. 232–233]. Як можемо пересвідчитися сьогодні, через декілька років після наведених слів К.Шварценберга ситуація з членством України в ЄС не просунулася ані на крок. Таким чином, Чехія у відносинах до свого східного сусіда займає обережну прагматичну позицію, чітко розуміючи усі ті вади, які перешкоджають просуванню української сторони в напрямі європейської інтеграції.

Тим більше, що потроху складається враження, що Європі набридла така нестабільна і така непередбачувана Україна. Сьогодні у ЗМІ можна часто почути про «втому» від України, про те, що у ставленні європейців до неї кредит вичерпано [15]. І це не дивно – навіть більш лояльні чехи починають займати щодо України позицію, що схожа на ту, яку демонструють, наприклад, Франція та Німеччина. Газова криза на початку 2009 р. ще більше підірвала і без того не найкращий імідж України і сформувала образ «ненадійного партнера» щодо неї, її влади та взагалі кожного громадянина.

Щодо Чехії, то на фоні кризової істерії в країні посилюються про-російські настрої, натомість Україна втрачає позиції як непередбачуваний транзитер російського блакитного палива і взагалі ненадійний партнер. До того ж слід мати на увазі, що за західним кордоном України слово «корупція» далеко не в пошані, тоді як Україна і корупція вже практично синоніми і невідомо, що робити і як із цим явищем боротися. «Корупція і мафія супроводжують заробітчання в Чехії», – ось, мабуть, типовий заголовок про Україну в європейській і чеській пресі. Звичайно, це не 100 % істина, але це той негативний імідж і стереотипи, які українській владі потрібно подолати, будуючи свої стосунки з Чеською Республікою і взагалі цивілізованим світом.

Це – що стосується проблемних питань, які можна і потрібно вирішувати на державному рівні. Але крім них в українсько-чеській практиці існує позитивний (а часом і не дуже) досвід співробітництва в економічній сфері. Як відомо, економіка часто сильніша за політику, тож, незважаючи на проблеми в політичній сфері, реальне життя диктує свої вимоги і керується, в першу чергу, прагматичними інтересами.

Збільшення товарообороту між двома країнами – справа майже 100 % певна – значною мірою цьому сприятиме та обставина, що країни Центральної Європи не мають значного потенціалу розширення торгівлі на Захід. Відповідно, ці країни прагнуть використати потенційну місткість українського ринку, яка достатньо значна. Можна передбачити й активізацію у майбутньому інвестиційного процесу – перенесення низки орієнтованих на експорт виробництв з території Чехії, Словаччини, Угорщини тощо на територію України з метою використання її конкурентних переваг [5, 7] та дешевої робочої сили. У цьому разі для України головним завданням буде створення прозорого та дієвого механізму залучення іноземних інвестицій, оскільки самі ж чехи, говорячи про українську владу, порівнюють її з цибулиною – навіть якщо зняти верхній шар, серцевина залишиться такою, як і була до того [6]. Зазначені обставини визначають природну зацікавленість країн регіону Центрально-Східної Європи у реалізації євроінтеграційної стратегії України, офіційну її підтримку, що створює об'єктивні передумови єврорегіональної інтеграції у цій частині континенту за участю України.

На сьогодні структура чеського експорту в Україну є більш різноманітною. З України Чехія імпортує передусім сировину. Зокрема, більшу частину українського експорту становить залізна руда, титанові руди, алюміній, хімікати, добрива, нафтопродукти, деревина. Натомість у чеському експорті головну роль відіграють високотехнологічні товари. Це, насамперед, комплектуючі до реакторів українських АЕС. Близько 20 % експорту – автомобільна продукція, яка має високий попит в Україні. Значну частину експорту становлять ліки. Алюмінієва фольга, цигарковий папір, чеське виробниче обладнання для електротехнічної промисловості. Машинобудування, легкої промисловості тощо [29, С. 176]. Так чи інакше, компанії «Шкода авто» та «Шкода ядерне машинобудування» вже закріпилися на українському ринку і йти з нього не збираються.

Важливою складовою українсько-чеського співробітництва є реалізація спільних проектів у сфері інвестування та промислової кооперації. Серед таких проектів – участь чеської сторони у модернізації діючих та спорудженні нових українських АЕС, модернізації об'єктів теплоенергетики, співробітництво у вирощуванні, переробці ріпаку та виробництві в Україні біопалива з нього. Для української сторони, у першу чергу для приватних осіб, цікавою є інвестиційна залученість, зокрема, у нерухомість у Чехії, будівельну індустрію і т.д.

Загалом Україна – єдина із країн СНД, з якою в Чехії спостерігається загальна динаміка зростання товарообігу. Цей процес триває вже багато років, а темпи зростання до кризи становили близько 20 % на рік, що є свідченням значного потенціалу українсько-чеських економічних відносин. Підсумовуючи, можна дійти висновку, що українсько-чеський діалог має усі шанси перетворитися в майбутньому на справді ефективне партнерство, однаково вигідне для обох країн.

Оглядаючи динаміку українсько-чеського діалогу, можна припустити, що у загальному розрізі перспективи України в Європі і пошук спільного майбутнього з Чеською Республікою можуть стати реальністю вже у XXI ст. Україні є чого брати приклад у маленької Чехії – це досвід політичних та економічних реформ, регіональне співробітництво та інвестиційна політика. У взаєминах з нею Україні важливо підтримувати постійний політичний діалог на

найвищому державному рівні, взаємодію міжурядових структур у плані удосконалення співробітництва у транспортно-енергетичній та консульсько-правовій сферах; сприяти активній підтримці Прагою євроінтеграційних прагнень України [2] шляхом реалізації спільних проектів та реальній, неупередженій праці на усіх рівнях.

Про те, що Україна і Чехія мають реальні шанси на справжню регіональну інтеграцію і активну, дієву співпрацю, свідчить існуюча неупереджена дійсність. Для країн Центральної Європи Україна завжди відіграватиме ключову роль через її геополітичне і географічне розташування, а отже, неминучим є співробітництво з нею. Україна є і залишатиметься важливим партнером країн Центральної Європи і зоною інтересів для неї. Реально перешкоджатиме активізації відносин України з тією ж Чехією лише вона сама. Фактично бездіяльність або імітація співпраці на рівні декларацій поступово приведуть до зменшення ролі і геополітичного статусу України як самодостатньої європейської країни з відповідною економічною і політичною вагою та становлення України як реального об'єкта міжнародних відносин [10, С. 8].

У будь-якому разі, ключовим фактором майбутньої співпраці України та Чехії, незважаючи на наявні проблеми та труднощі, є те, що реально об'єднує ці дві європейські країни – спільність поглядів щодо майбутнього Європи. Обидві держави переконані, що шлях благополуччя і добробуту, об'єднання та солідарності на основі загальнолюдських демократичних і правових цінностей – це те, чого прагнуть всі народи об'єднаної Європи, народи України та Чеської Республіки.

---

1. Вагнер О. Українці в Чехії: майже сто років національної історії. / О. Вагнер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/ukrayintsi_v_chehiyi_mayzhe_sto_rokiv_natsionalnoyi_istoriyi.html

2. Відносини з країнами Центральної та Східної Європи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=223270222&cat_id

3. Віднянський С. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921-1945 рр.). – К., 1994. – 83 с.

4. Віднянський С., Мартинов А. Зовнішня політика України як предмет історичного аналізу: концептуальні підходи та перспективи // Український історичний журнал. – 2001. – № 4. – С. 41-57.
5. Гальчинський А. Нові можливості євроінтеграційної стратегії України // Політика і час. – 2003. – № 8. – С. 3-11.
6. Гетьманчук О. Україна – Чехія: дружимо поза ЄС // Дзеркало тижня. – 2005. – № 23. – С. 5.
7. Денисюк В. Далекий обрій європейський // Політика і час. – 2001. – № 9. – С. 19-29.
8. Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною та Чеською Республікою // Політика і час. – 1995. – № 6. – С. 74-77.
9. Єлісеєв К. Україна і ЄС: партнерство – асоціація – членство. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/POLITICS/ukrayina_i_es_partnerstvo_asotsiatsiya_chlenstvo.html
10. Кіш Є. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції. – Ужгород: Ліра, 2008. – 440 с.
11. Коваль О. Слабка ланка Європи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/POLITICS/slabka_lanka_evropi.html
12. Коваль О. Чехія: мрії збуваються? / О. Коваль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/POLITICS/chehiya_mriyi_zbuvayutsya.html
13. Копійка В. Європейський Союз: Досвід розширення і Україна. / В. Копійка – К.: Юридична думка, 2005. – 448 с.
14. Корсак Р. Українсько-чеське міждержавне співробітництво в 1991-2005 р. / Р.Корсак. – Ужгород: Гранда, 2007. – 208 с.
15. Кредит доверия к Украине в Европе исчерпан. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.bigmir.net/print/world_about_us/272946.
16. Мозоль О. Становище українських робітників-нелегалів на чеському ринку праці в контексті розвитку двосторонніх відносин між державами // Київська старовина. – 2005. – № 4. – С. 168-174.
17. Мотрук С. Українська громада в Чехії: історія та сьогодення // Історичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 38-48.
18. Мотрук С. Чехія на шляху євроінтеграції. / С. Мотрук. – Історичний журнал. – 2008. – № 6. – С. 82-93.
19. Перелік чинних міжнародних угод між Україною та Чеською Республікою. – <http://mfa.gov.ua/czechia/ua/publication/print/7369.htm>
20. Підлуцький О. Вацлав Гавел: інтелектуал, який здолав Абсурдистан. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/vatslav_gavel_intelektual_yakiy_zdolav_absurdistan.html

21. Підлущкий О. Роман Шпек: Будівлю членства України в Євро-союзі зведено відсотків на 20-25. / О. Підлущкий [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/POLITICS/roman_shpek_budivlyu_chlenstva_ukrayini_v_evrosouyuzi_zvedeno_vidsotkiv_na_2025.html

22. Ткаченко В.М. Млосна зваба євроінтеграції / В. М. Ткаченко // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – Спецвипуск: Європейська перспектива. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2009. – С. 228-238.

23. Тодоров І. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти. / І. Тодоров. Монографія. – Донецьк, 2006. – 268 с.

24. Українсько-чеські відносини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://czechia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-czechia/diplomacy>

25. Устич С. Україна-Чехія: партнерство, спрямоване у перспективу / С. Устич // Політика і час. – 2003. – № 11. – С. 14-23.

26. Устич С. У руслі успішного співробітництва / С. Устич // Політика і час. – 2001. – № 3. – С. 3-8.

27. В. Федурець. Система регулювання зовнішньоекономічних зв'язків у Чеській Республіці: досвід організації для України: Дис. ... канд. екон. наук. 08.02.03/ Ужгородський національний ун-т. / В. Федурець – Ужгород, 2006. – 200 арк.

28. Цуп О. Чеська Республіка і Україна в міждержавних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ ст.: Автореф. дис. ... к. і. н. 07.00.02/ Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. / О. Цуп. – Львів, 2009. – 20 с.

29. Черник П. Україна в геополітичних концепціях Чехії та Словаччини ХХ ст. / П. Черник // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2009. – Вип. 21. – С. 172–179.